

Imagine coperta 1:

Daniel în groapa cu lei. Frescă din secolul al III-lea.

Catacombele lui Marcellinus și Petru, Roma.

© Web Gallery of Art (www.wga.hu). Folosit cu permisiune.

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituracikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național
al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**DIACONU, IOSIF**

Sfârșitul nu e acum! : Hipolit și provocările teologice ale secolului al III-lea / Iosif Diaconu ; pref. de Lucian Dîncă ; cuv. înainte de Iosif Diaconu. - București : Eikon, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-49-0718-9

I. Dîncă, Lucian (pref.)

II. Diaconu, Iosif (pref.)

2

DTP: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

Iosif Diaconu

Sfârșitul nu e acum!

Hipolit și provocările teologice ale secolului al III-lea

*Soției mele, Lavinia,
prin care Dumnezeu mă ține de mână.*

Cuprins

ABREVIERI	10
PREFAȚĂ	11
CUVÂNTUL AUTORULUI	17
INTRODUCERE.....	21
PROLEGOMENON.....	25
1. Personajul și opera.....	25
2. Receptarea lui Hipolit în postérité	33
3. Manuscrise ale textelor studiate	34
4. Cercetări românești cu privire la Hipolit.....	38

PARTEA I

Teologie și polemică în scrierile eshatologice ale lui Hipolit	43
---	----

INTRODUCERE.....	43
------------------	----

CAPITOLUL 1

DOCTRINE CREȘTINE ÎN ESHATOLOGIA LUI HIPOLIT	45
---	----

1.1. Sfânta Scriptură.....	45
----------------------------	----

1.1.1. Profilul Scripturii în scrierile eshatologice ale lui Hipolit	45
--	----

1.1.2. Hermeneutica lui Hipolit	49
---------------------------------------	----

1.1.3. Instance morale alternative la Scriptură	50
---	----

1.1.4. Note concluzive	55
------------------------------	----

1.2. Teologia și cristologia.....	56
-----------------------------------	----

1.2.1. Caracterul și lucrarea lui Dumnezeu.....	56
---	----

1.2.2. Cristos	63
----------------------	----

1.2.3. Duhul Sfânt	86
--------------------------	----

1.2.4. Note concluzive	88
------------------------------	----

1.3. Omul	89
1.4.1. Biserica - comuniunea sfinților în adevăr	92
1.4.2. O corabie cârmuită de Cristos	94
1.4.3. Amenințată din interior și din exterior	96
1.4.4. Laudă, curăție și rugăciune	96
1.4.5. Martirajul – sublima misiune a Bisericii	98
1.4.6. Note concluzive	102
CAPITOLUL 2	
CURENTE ȘI EREZII COMBĂTUTE DE HIPOLIT	105
2.1. Derapaje interne de interpretare eshatologică	106
2.2. Contextul politic - persecuția	107
2.3. Gnosticismul	108
2.4. Montanismul	111
2.5. Răspunsul lui Hipolit	112
2.5.1. Problema autorității	113
2.5.2. Strategia antieretică a lui Hipolit	115
2.6. Note concluzive	119
CONCLUZII LA PARTEA I	120
PARTEA A II-A	
Eshatologia lui Hipolit în context patristic	125
INTRODUCERE	125
CAPITOLUL 1	
ELEMENTE DE ESHATOLOGIE	
ÎNAINTE ȘI DUPĂ HIPOLIT	127
1.1. Perspective eshatologice înainte de Hipolit	127
1.1.1. Eshatologie iudaică extra biblică	128
1.1.2. Eshatologie creștină latină	130
1.1.3. Eshatologie creștină răsăriteană	132
1.1.4. Note concluzive	134
1.2. Chiliasmul	135
1.3. Sisteme de eshatologie creștină contemporane cu Hipolit	141

1.3.1. Irineu de Lyon	141
1.3.2. Tertulian din Cartagina	144
1.3.3. Iulius Africanul	146
1.3.4. Note concluzive	147
1.4. Eshatologia creștină după Hipolit	149
1.4.1. Origen	149
1.4.2. Augustin	151
1.4.3. Note concluzive	153
1.5. Concluzii	154
CAPITOLUL 2	
ESHATOLOGIA LUI HIPOLIT	157
2.1. Explicația eshatologică a lui Hipolit	157
2.1.1. Schema chiliastă ca mod de a înțelege istoria	158
2.1.2. Chipul de aur și cele patru fiare	160
2.1.3. Profeția celor 70 de săptămâni	165
2.1.4. Venirea lui Anticrist	170
2.1.5. Parusia și Mileniul	176
2.1.6. Învierea celor păcătoși, judecata și răsplătirea veșnică	177
2.1.7. Note concluzive	180
2.2. Caracteristicile eshatologiei lui Hipolit	180
2.2.1. O interpretare profetică	181
2.2.2. O eshatologie biblică	184
2.2.3. O eshatologie istorică	185
2.2.4. O eshatologie programată și anunțată	186
2.2.5. O eshatologie teo-cristo-centrică	187
2.2.6. O eshatologie practică	189
2.2.7. Note concluzive	192
CAPITOLUL 3	
LOCUL LUI HIPOLIT ÎN ISTORIA	
INTERPRETĂRII PROFETICE	193
3.1. Sursele posibile ale eshatologiei lui Hipolit	193
3.1.1. Sursele chiliasmului	194
3.1.2. Succesiunea celor patru imperii	196

3.1.3. Cele 70 de săptămâni.....	197
3.1.4. Săptămâni de ani	199
3.1.5. Antioh și Anticrist	199
3.1.6. Hipolit și Irineu	202
3.1.7. Ideile eshatologice originale ale lui Hipolit.....	205
3.1.8. Note concluzive	206
3.2. Influența eshatologiei hipolitane peste veacuri.....	207
CONCLUZII LA PARTEA A II-A.....	211

PARTEA A III-A

Comparația doctrinelor din scrierile eshatologice cu <i>Contra noetum</i> și <i>Refutatio omnium haeresium</i>	217
---	-----

INTRODUCERE.....	217
------------------	-----

CAPITOLUL 1

TEOLOGIA ROMANĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL III-LEA.....	219
---	-----

1.1. <i>Păstorul</i> lui Herma.....	219
1.2. Scrierile lui Comodian	223
1.3. Note concluzive.....	225

CAPITOLUL 2

COMPARAȚIA CU <i>CONTRANOETUM</i>	227
---	-----

2.1. Descriere și paternitate.....	227
2.2. Teologia din <i>CN</i>	230
2.2.1. Despre Dumnezeu.....	230
2.2.2. Despre Fiul lui Dumnezeu.....	233
2.2.3. Duhul Sfânt în <i>CN</i>	240
2.2.4. Raportul dintre Tatăl, Logosul-Fiul și Duhul Sfânt.....	242
2.2.5. Despre Scriptură și despre Biserică.....	244
2.3. Comparația <i>CN</i> cu scrierile eshatologice.....	245
2.3.1. Raportarea la Scriptură	245
2.3.2. Suveranitatea Tatălui.....	246
2.3.3. Distincția și continuitatea Logosului-Fiului	247

2.3.4. Personalitatea Duhului Sfânt	250
2.3.5. Diferențe între <i>CN</i> și scrierile eshatologice	251
2.4. Note concluzive.....	255

CAPITOLUL 3

COMPARAȚIA CU

<i>REFUTATIO OMNIUM HAERESIUM</i>	258
---	-----

3.1. Descriere și paternitate.....	258
3.2. Teologia din <i>Ref</i>	261
3.2.1. Controversa cu Calixt	261
3.2.2. Răspunsul autorului <i>Ref</i>	264
3.3. Comparația <i>Ref</i> cu scrierile eshatologice.....	273
3.3.1. Cristologia	273
3.3.2. Duhul Sfânt.....	274
3.3.3. Scriptura, Biserica, Eshatologia	274
3.4. Note concluzive.....	276

CONCLUZII LA PARTEA A III-A	279
-----------------------------------	-----

CONCLUZII GENERALE.....	285
-------------------------	-----

ENGLISH SUMMARY.....	307
----------------------	-----

ANEXE	329
-------------	-----

1. Statuia lui Hipolit	329
2. Manuscrisul Guelf. 94 Gud. Graece (De Christo et Antichristo)	330
3. Manuscrisul Petropol. 346 Graece	332
4. Schiță grafică – Eshatologia lui Hipolit	334

NOTE	335
------------	-----

BIBLIOGRAFIE.....	371
-------------------	-----

PROLEGOMENON

1. Personajul și opera

Despre viața lui Hipolit avem puține informații, iar interpretarea acestora a stârnit opinii divergente. Conștiința apuseană l-a pierdut din vedere⁷, poate din cauză că a scris în limba greacă.⁸ Renumele acestui Părinte a fost mai bine păstrat în Răsărit și în zonele de periferie ale lumii creștine vechi: Etiopia, Egipt, Georgia, Armenia și în țările de limbă slavonă.

Prima menționare a lui Hipolit o găsim la Eusebiu, în *HE*, care ne spune că Hipolit era προεστώς ἐκκλησίας, însă nu poate să precizeze locul scaunului său (*HE VI,20*)⁹. Ulterior, Eusebiu oferă și alte detalii. „În aceeași perioadă Hipolit, autorul a multe alte scurte lucrări, a scris un eseu *Sărbătoarea Paștelui*, în care el a realizat un sistem de date și sugerează o schemă bazată pe un ciclu de 16 ani pentru Paște, legând datele sale de primul an al domniei lui Alexandru.¹⁰ Dintre lucrările sale, am cunoștință despre *Cele 6 zile, Continuare la cele 6 zile, Contra lui Marcion, Cântecul, Fragmente din Ezechiel, Sărbătoarea Paștelui* și *Împotriva tuturor ereziilor*. Multe altele pot fi probabil găsite în diferite colecții particulare” (*HE VI,22*).

Ieronim spune despre Hipolit că a fost „episcop al unei Biserici” (*Vir 61*), dar nici el nu a reușit să afle unde avea scaunul.¹¹ Confirmă că a scris „în legătură cu Scripturile numeroase comentarii dintre care sunt și astăzi la vedere *Despre zilele Genezei, Despre Ieșire, Despre cântarea Cântărilor, despre Geneză, despre Zaharia, despre Psalmi*, dar și despre Isaia, Daniel, despre Apocalips, despre cartea Proverbelor, despre Eccleziast, despre Saul și Prezicătoare, despre Anticrist, despre Înviere, împotriva lui Marcion, despre Paști, împotriva tuturor ereziilor, o omilie despre lauda Domnului Mântuitor, în care arată că a rostit-o în Biserică, de față fiind Origen” (*Vir 61*).

Așadar, din partea primilor istorici ai Bisericii aflăm că Hipolit a fost episcop, fără a putea stabili în mod clar locul în care a păstorit. Mai înțelegem că a scris mai multe lucrări și comentarii la Scriptură pe care le putem data în primul sfert al veacului al III-lea, ceea ce ne indică faptul că s-a născut în ultima parte a veacului precedent.

Într-o altă lucrare, *Chronicon*, Ieronim „stabilește apogeul activității lui în anul 2244, adică în 228 d.Cr., la mijlocul perioadei dintre Geminus de Antiohia și Berilus de Bostra”.¹² Tot Ieronim îl numește pentru prima dată pe Hipolit „martir”. Florilegiile și catenele vorbesc despre Hipolit ca martir, episcop și martir, episcop de Roma, episcop de Porto.¹³

Prima colecție universală de nume ale martirilor creștini în ordinea în care erau pomenite în Biserică, *Martirologiul lui Ieronim*, alcătuit în Italia între 431 și 450 menționează nu mai puțin de 16 zile dedicate diferiților martiri numiți Hipolit¹⁴, pentru ca, în final, să avem „23 de zile ale anului calendaristic care ar pomeni un sfânt Hipolit, dacă calendarele cunoscute ar fi combinate.”¹⁵ Astăzi, în Biserica Catolică, Hipolit este sărbătorit pe 13 august, identificându-l pe scriitorul Hipolit cu prezbiterul și martirul comemorat pe 13 August în *Depositio martyrum* (anul 336)¹⁶ și cu cel la care se referă nota din *Catalogul liberian*¹⁷ din 354.¹⁸

Într-o epigramă a papei Damasus († 384), Hipolit este numit un prezbiter novațianist¹⁹ care s-a întors la credința adevărată și a fost martirizat pentru aceasta.²⁰ Alte mențiuni se mai găsesc la Apolinarie de Laodicea (310 - 390), care îl plasează pe Hipolit în Roma; Prudențiu (404) spune că era un adept novațian, martir din Porto, alungat din Roma; Teodoret al Cirului († 451) îl numește episcop și martir și oferă o listă de lucrări, numărându-l printre scriitorii antieretici.²¹ Papa Ghelasie (492 - 496) știe despre un Hipolit din *Arabum metropolis* (Aden), iar Leonțiu de Bizanț (485 - 542) știa că a trăit la Roma.²²

Patriarhul Fotie al Constatntinopolului (810 - 893) în *Bibliotheca* îi atribuie lui Hipolit o lucrare, *Syntagma* împotriva tuturor ereziilor,

în care ar fi enumerate 32 de erezii, alături de care consemnează *CD* și *De Chr.* Tot Fotie ne-a lăsat informația că Hipolit a fost discipolul lui Irineu.²³ În secolul al XIV-lea, scriitorul siriac Ebed-Iesu îl numește pe Hipolit „martir și episcop ce a scris o carte *Despre oikonomia*, o *Exegeză la Daniel cel mic și Suzana, Capitole contra lui Gaiu*, o *Apologia Apocalipsei și a Evangheliei lui Ioan, Apostolul și Evanghelistul*.”²⁴

În Etiopia, Hipolit este încă recunoscut și venerat ca Abulides, ale cărui scrieri au fost folosite, printre altele, în codul de legi *Fetha Nagaste*, o compilație din secolul al XIII-lea, cu mare influență asupra societății etiopiene chiar până în zilele noastre.²⁵

Interesul occidental pentru Hipolit a fost resuscitat în secolul al XVI-lea, mai precis în anul 1551, când Pirro Ligorio a descoperit la Roma o statuie mutilată (fără cap), considerată atunci ca fiind a lui Hipolit²⁶. Statuia, pe care este gravată o listă de scrieri ce se presupune a fi ale celui reprezentat, a fost reconstruită de Ligorio, iar astăzi se găsește la intrarea în biblioteca Vaticanului.²⁷

În anul 1842, descoperirea la Muntele Athos a unui manuscris ce conținea un tratat polemic a readus în atenție discuția cu privire la Hipolit.²⁸ Este vorba despre un manuscris ce conținea cărțile IV la X din *Ref.*

În cele din urmă, eruditul teolog catolic Joseph J.I. Döllinger (1799 - 1890) a alcătuit un portret coerent al acestui Părinte Bisericesc²⁹, care a devenit teza clasică cu privire la Hipolit. Abia de atunci Hipolit a fost văzut ca un creștin influent de origine orientală ce a activat la Roma în prima parte a secolului al III-lea. El a fost implicat în dispute teologice și etice cu mai mulți episcopi ai Romei, fiind considerat primul antipapă din istorie. Ca discipol al lui Irineu, a fost influențat de acesta în gândirea și scrierile sale. Opera sa, compusă în parte în Asia, în parte în Roma³⁰, cuprinde comentarii și exegeze biblice, tratate polemice și antieretice, cronografii, tradiții și rituri. Lucrarea cea mai importantă este considerată *Refutatio omnium haeresium*. Prin aceasta autorul caută să descrie și să combată,

toate erorile religioase și teologice incluzând cultele păgâne, filosofia greacă, ereziile creștine precum și oscilațiile morale și teologice ale autorităților ecleziastice. În timpul împăratului Maximin Tracul, Hipolit a fost exilat în Sardinia împreună cu Ponțian, episcopul Romei. Pe drumul spre Sardinia cei doi s-au împăcat, Hipolit fiind reprimat în comuniunea Bisericii. Hipolit și Ponțian au murit ca urmare a tratamentului dur din exil, iar trupurile lor au fost aduse de către papa Fabian I la Roma și depuse în catacombele Sfântului Calixt, fiind recunoscuți ca martiri.³¹ În Biserica Catolică Hipolit este sărbătorit în ziua de 13 august, împreună cu Ponțian, iar în Bisericile Ortodoxe, unde este de asemenea recunoscut ca sfânt, acestuia îi este dedicată ziua de 30 ianuarie.³²

Acest tablou unitar al lui Hipolit a fost supus, în secolul al XX-lea, unor critici severe din partea cercetătorilor. Primul care a adus o nouă orientare cu privire la opera lui Hipolit, cu implicații în biografia sa, a fost francezul Pierre Nautin, în 1947. Astăzi putem sintetiza trei teorii principale cu privire la persoana și opera lui Hipolit, pe lângă care mai sunt și alte câteva ramificații³³.

a) Teoria școlii vechi, a unui singur personaj care a scris toate operele atribuite în mod tradițional lui Hipolit;

b) Teoria nouă care propune mai mulți autori ai corpusului hipolitan. În general, acesta este împărțit în două, între autorul occidental și autorul oriental;

c) Teoria lui Allen Brent, care a propus existența unei școli hipolitane în Roma secolului al III-lea. Conform acestuia, operele atribuite în mod tradițional lui Hipolit au fost scrise de mai mulți autori, printre care și Hipolit, dar au aparținut aceleași școli. Această ipoteză ar explica mai bine, în opinia lui Brent, asemănările și deosebirile de conținut și formă din corpus.

Lista întregă a lucrărilor atribuite în mod tradițional lui Hipolit este următoarea³⁴:

- *Canones Hippolyti.*
- *Canon Muratorianus.*
- *Canon paschalis.*
- *Chronicon.*
- *Commentarium in Danielelem.*
- *Contra Artemonem sive parvus labyrinthus.*
- *Contra Beronem et Heliconem.*
- *Contra haeresin Noeti.*
- *Demonstratio adversus Iudaeos.*
- *Demonstratio temporum paschatis, fragmenta.*
- *De Antichristo.*
- *De Apocalypsi, fragmenta.*
- *De benedictione Balaam, fragmenta.*
- *De benedictionibus Isaaci et Iacobi.*
- *De benedictione Mosis, fragmenta.*
- *De consummatione mundi.*
- *De David et Goliath.*
- *De duobus latronibus, fragmentum.*
- *De resurrectione ad Mammaeam imperatricem, fragmenta.*
- *De theophania.*
- *De universo sive adversus Graecos, fragmenta*
- *De XII apostolis*
- *De LXX apostolis.*
- *Fragmenta in Ecclesiasten Fragmentum de distributione talantorum.*
- *Fragmenta in Genesim.*
- *Fragmenta in Proverbia.*
- *Fragmenta in Psalmos.*
- *Fragmentum de engastrimytho.*
- *Fragmentum in Ezechielem.*
- *Fragmentum in Helcanam et Annam.*
- *Fragmentum in Matthaeum 6.11.*

- *Fragmentum de resurrectione et incorruptione.*
- *Ex interpretatione Ruth, fragmentum.*
- *In Canticum canticorum.*
- *In canticum Mosis, fragmenta.*
- *In evangelium Ioannis et de resurrectione Lazari.*
- *In Exodum, fragmenta.*
- *In libros ludicum, fragmentum.*
- *In principium Isaiae, fragmentum.*
- *Narratio de virgine Corinthiaca.*
- *Refutatio omnium haeresium sive philosophumena.*
- *Syntagma, fragmenta.*
- *Traditio apostolica.*

Când Nautin a analizat acest corpus, el a găsit că există argumente temeinice pentru a-l împărți în două. Pe de o parte ar fi autorul Hipolit, de obârșie orientală, care a scris *CD*, *De Chr, Cant* și *CN*. De asemenea, *De benedictionibus Isaaci et Iacobi* și *De benedictione Mosis*, care inițial formau o singură scriere, precum și *Traditio apostolica* sunt atribuite de Nautin tot lui Hipolit.³⁵ Hipolit, care ar fi trăit pe la jumătatea secolului al III-lea, este o figură tradițională de om al Bisericii, preocupat de binele sufletelor, ce își caută toată cunoașterea în Scriptură și este profund atașat de Biserică.³⁶ *CD* și *De Chr* ar fi fost scrise nu în perioada persecuțiilor lui Septimiu Sever (200 - 204), ci în jurul anului 250, în timpul împăratului Decius.³⁷

Pe de altă parte ar fi Iosip, un membru al preoțimii romane, care ar fi murit în anul 235. Numele de Iosip (Ἰώσηπος) se regăsește în toate tradițiile legate de *Peri Pantos*, iar „asemănarea cu numele istoricului evreu Iosif Flavius explică de ce a dispărut din calculele pascale, din *Synagoge* și din *Ref*, deoarece părea un anacronism oribil”.³⁸ Iosip s-a opus papilor Zefirin și Calixt și a sfârșit prin a forma o comunitate separată în Roma. Aria sa de interes cuprinde filosofia, fizica, istoria și cronologia. Totuși, pretențiile sale

enciclopedice sunt cam exagerate, concludă Nautin.³⁹ Opera lui Iosip este compusă din următoarele lucrări: *Canonul pascal*, cărțile înscrise pe statuia descoperită în 1551, *Peri Pantos*, *Ref*, *Synagoga*.⁴⁰

Teza propusă de Nautin a stârnit puternice contestații⁴¹ din partea celor care au căutat să demonstreze omogenitatea corpusului și, implicit, paternitatea hipolitană exclusivă. În acest climat de scindare și dezbateri, Institutum Patristicum Augustinianum a luat inițiativa de a organiza la Roma două simpozioane dedicate chestiunii hipolitane, pe 23 octombrie 1976 și pe 14 octombrie 1989. Simpozioanele au avut ca rezultat publicarea unor colecții de articole în revista *Studia Ephemerides „Augustinianum”* în care autorii, cu excepția lui J. Frickel, preiau teza unei paternități duble a corpusului și o așază pe temelii mai solide.⁴²

Între cei mai de frunte promotori ai acestei teze au fost Vincenzo Loi, Manlio Simonetti și Margherita Guarducci. Aceasta din urmă, arheolog de formație, a studiat în detaliu statuia descoperită în 1551 de Ligorio. Concluzia ei a fost că statuia reproduce o imagine feminină, respectiv Themista de Lampsacus, soția lui Leonteus, care participa la cursurile școlii lui Epicur, fapt inedit pentru acea perioadă (sec. III î. Cr.) ca o femeie să aibă acest drept. Deoarece statuia a fost descoperită fără cap, Pirro Ligorio a recompus capul acesteia după un portret al lui Hipolit. Așadar, interpretarea că statuia îl reprezintă pe Hipolit îi aparține lui Ligorio.⁴³

V. Loi consideră că există două blocuri în lista de lucrări hipolitane. Autorul blocului A „nu este interesat de științele profane, ci se hrănește exclusiv cu Sfânta Scriptură; este un om al credinței și al evlaviei, un păstor de suflete ce dorește să insufle aceste virtuți în ascultătorii sau cititorii săi. Stilul său echilibrat și armonios este străin de autorul blocului R; el se arată antiroman sau cel puțin cu totul indiferent față de Roma sau de imperiu.”⁴⁴

Spre deosebire de acesta, autorul blocului R este un prezbiter roman care „vrea să se arate un om de cultură, un enciclopedist actualizat în științele profane, filosofie, istorie, geografie, astronomie;”

sigur pe cunoștințele sale culturale, deseori devine exhibiționist și pretențios și este polemic și agresiv împotriva celor care contestă tezele sale; îi place să aibă relații în cercurile din apropierea curții imperiale și pro-romane; stilul său uneori puternic redundant și pretențios reflectă bine această personalitate”.⁴⁵

M. Simonetti, susține și el teza a doi autori, care chiar ar fi purtat același nume, Hipolit. Acesta ar fi unul dintre motivele pentru care cei doi autori au fost confundați în perioada ulterioară.⁴⁶ „Unuia îi atribuim *David și Goliat, De Chr, Binecuvântarea patriarhilor și a lui Moise, Cant și CD și CN*. Acest autor este identificat de Eusebiu și Ieronim și este plasat din punct de vedere cronologic la sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea. Din punct de vedere spațial este localizat în Orient”, posibil episcop al unei Biserici din Asia Mică.⁴⁷

Cât despre autorul roman al blocului R, activ „în primele decenii ale secolului al III-lea, îi atribuim *Ref, Peri Pantos*, și așa numita *Cronaca*, care în acest moment nu mai poate fi denumită astfel, ci ar trebui indicată ca *συναγωγή χρόνος*”.⁴⁸

Ipoteza a doi autori a început să capete preeminență între specialiști, fără să fie neapărat unanimitate în listele de scrieri atribuite unuia sau altuia dintre autori, însă sunt și voci care se poziționează în continuare pentru un singur autor al corpusului.⁴⁹

O poziție inedită față de aceste teze, a unui singur autor și a doi autori, a adoptat-o britanicul Allen Brent.⁵⁰ El vorbește despre existența unei școli teologice de la Roma, din care și Hipolit a făcut parte și care ar fi produs operele zise ale lui Hipolit. „Numele lui Hipolit însuși, este din ce în ce mai mult [...] ca și numele lui Clement [...] un cifru nu pentru un individ, ci pentru tradiția unei comunități ale cărei origini istorice au fost ascunse și obscurate [...]”.⁵¹

Prin această propunere, Brent menține ipoteza a cel puțin doi autori, ambii fiind membri ai acestei școli schismatice. Așa se explică cel mai bine, în opinia britanicului, asemănările și diferențele de fond și de formă dintre lucrări, mai ales dintre *Ref* și *CN*. Inițial,

membrii școlii au adoptat o poziție schismatică radicală față de opinia episcopilor, iar ca rezultat a fost scrisă lucrarea *Ref*. Ulterior, poziția școlii schismatice a mai scăzut în intransigență, iar eforturile de apropiere de Biserică se văd în ideile mai moderate din *CN*.⁵²

În lumina acestei propuneri, Brent afirmă că statuia descoperită de Ligorio nu este reprezentarea unei persoane anume, ci este *un chip colectiv*⁵³ ce reprezintă o comunitate schismatică din Roma, care și-a perpetuat convingerile folosindu-se de numele lui Hipolit.⁵⁴

În urma tezei lui Brent, M. Simonetti acceptă că este posibil ca Hipolit să fi venit la Roma și să ia partea taberei autorului *Ref* în disputa cu episcopul Calixt. După moartea lui Calixt el ar fi preluat conducerea comunității schismatice și ar fi realizat împăcarea cu episcopul Pontian. Apoi amândoi au fost exilați și au murit ca martiri în anul 235.⁵⁵

Având în vedere argumentele prezentate de cele trei propuneri, în cercetarea de față ne apropiem de poziția exprimată de A. Brent, M. Simonetti și asumată și de Moreschini și Norelli, a doi autori diferiți pentru corpusul hipolitan, unul oriental și altul apusean, care este posibil să fi interferat la un moment-dat la Roma. De aceea vom trata subiectul nostru plecând de la această perspectivă, ocupându-ne de eshatologia autorului oriental. *Partea a III-a* din această lucrare va constitui încercarea noastră de a aduce o contribuție în disputa hipolitană, comparând scrierile eshatologice cu două lucrări din corpusul hipolitan, una atribuită autorului apusean (*Ref*), iar cealaltă celui oriental (*CN*).

2. Receptarea lui Hipolit în posteritate

Scrierile eshatologice ale lui Hipolit nu au rămas în prim-planul lucrărilor de referință în teologie nici chiar în epoca patristică. Exegeza preoriginistă a lui Hipolit, mai apropiată de litera Bibliei și nu de sensul alegoric, precum și caracterul istoric al aplicațiilor sale profetice au căzut în desuetudine în fața direcției filosofice spre

care teologia a fost îndreptată prin scrierile lui Origen și Augustin. Totuși, caracterul robust și biblic al interpretărilor sale a făcut ca numele lui Hipolit și lucrările lui să fie perpetuate cu respect în zonele mai puțin sofisticate ale creștinismului. Scrierile sale au fost păstrate cu precădere în greacă, latină, siriacă, coptă, etiopiană, arabă, slavona veche, armeană și georgiană.⁵⁶

Deja am consemnat că Eusebiu face primele notificări cu privire la Hipolit, despre care spune că a scris mai multe lucrări. Fără a cita ceva din acestea, menționează că scrierile sale pot fi găsite în *colecții particulare*, acesta fiind un semn al răspândirii lor. În schimb, Ieronim are un citat⁵⁷ și mai multe aluzii la opera hipolitană, fapt care arată că îi cunoștea bine operele. Teodoret al Cirului „citează o serie de texte hipolitane.” În lucrările *Eranistes* și *Epistula ad monachios*, Teodoret îl plasează pe Hipolit în lista părinților orientali între Ignațiu, Policarp, Irineu, Iustin și Metodiu. Fără să identifice autorul, textul citat în *Eranistes* II,173 este parte din *CN*, iar celelalte nu se potrivesc în mod precis cu textele cunoscute ale lui Hipolit.⁵⁸ Tot din *CN* citează și papa Gelasie în *De duabus naturis in Christo*. El menționează lucrarea *In memoria haeresium* și sunt citate, „uneori în formă liberă”, părți din *CN* 16,5 – 18,7.⁵⁹ Numeroase manuscrise armenie și georgiene datate după secolul al VII-lea consemnează că Hipolit ar proveni din Bostra (actualul Aden), așa cum spune și papa Ghelasie. Ele redau părți din scrierile lui Hipolit, precum *Cant*.⁶⁰

Odată cu convertirea slavilor încep să apară texte hipolitane în limba acestora. *De Chr* și *CD* apar într-un singur volum, fiind privit ca un manual de eshatologie datorită stilului limpede și nesofisticat practicat de Hipolit.⁶¹

3. Manuscrise ale textelor studiate

În următoarele rânduri vom prezenta istoria transmiterii textelor pe care le studiem, adică *De Chr* și *CD*, precum și situația manuscriselor existente și a edițiilor moderne ale acestora. *De Chr* și *CD*

formează baza principală în analiza noastră, de aceea ne vom apleca mai în detaliu asupra provenienței textului pe care îl avem astăzi. Cele două lucrări au fost scrise în contextul tensionat al persecuției din timpul lui Septimiu Sever (193 - 211). Perioada persecuțiilor era, de obicei, propice izbucnirii unor euforii eshatologice care reclamau împliniri imediate ale profeției biblice și implicau decizii hazardate din partea credincioșilor. De aceea, aceste scrieri au ca scop să întărească decizia creștinilor de a sta fermi în fața persecuției, oferindu-le modele ca Daniel, cei trei tineri evrei sau Suzana, și de a rezista influențelor amăgitoare ale ereticilor.

3.1. De Christo et Antichristo

În ceea ce privește lucrarea *De Chr*⁶², cei mai mulți cercetători sunt de acord că a fost scrisă între anii 200 - 202 când, peste creștini, sufla amenințarea persecuției lui Septimiu Sever.⁶³ Cel mai vechi text pe care îl avem, în afară de citate și preluări regăsite în alte lucrări,⁶⁴ a fost recuperat aproape în întregime⁶⁵ de Gudius⁶⁶ în anul 1660 sau 1661. Manuscrisul este scris în greacă pe hârtie și are 20,5 cm înălțime și 15 cm lățime. În prezent se află în custodia bibliotecii Herzog August din orașul german Wolfenbüttel.⁶⁷ Denumirea completă a acestui manuscris este Ἰππολύτου Ἐπισκόπου καὶ Μάρτυρος ἀπόδειξις ἐκ τῶν ἀγίων γραφῶν περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου. *De Chr* a văzut lumina tiparului pentru prima dată prin grija lui Conbefis (1605 - 1679) care în 1672 a editat *Bibliothecae graecorum patrum auctarium novissimum*,⁶⁸ paginile 26 la 50 redau în greacă și latină *De Chr*.

În anul 1857, J.P. Migne a editat seria *Patrologiae cursus completus*, iar volumul X din *Series graeca* cuprinde, de asemenea, scrierile lui Hipolit. În intervalul 262 - 962 conține operele lui Hipolit cunoscute până atunci și în forma de atunci, inclusiv *De Chr* și *CD*.

De Chr este o lucrare sistematică ce conține 67 de articole care descriu în detaliu persoana, activitatea și timpul apariției lui Anticrist, cât și modul în care acesta este distrus de revenirea lui